

ВСТУПНЕ СЛОВО

*Сію тобі в очі,
Сію проти ночі.
Буде тобі, враже,
Так, як Відьма скаже.*

Людмила Горова в перші місяці повномасштабного вторгнення пише вірш «Сію тобі в очі...», який майже миттєво стає піснею й багатьма сприймається як прадавнє ворожіння й закляття, що неодмінно вплине на перебіг російсько-української війни. Священні символи, обереги, звертання до прадавньої сили — і водночас чітке усвідомлення, що будь-яку перемогу в цьому світі маємо здобути власними руками й власними силами. Усе це зав'язане в такий вузол, що годі роз'єднати.

Те саме і з лялькою-мотанкою, що її створюють як знані майстрині, так і малі діти, вкладаючи власне прагнення до перемоги, бажання виплекати оберіг, що захищатиме, утривалюватиме зв'язок між поколіннями, зримими й незримими нитками сплітаючи тих, хто боронить землю від інфернального зла, і тих, хто молить про той захист.

Кажуть, мотанка наділена силою захищати людину. Кажуть, особливої могутності набуває вона за критичних обставин. Кажуть...

Марія Куряча, соціокультурна антропологиня, натомість наголошує, що, попри поширене уявлення про мотанку як автентичну народну ляльку з тисячолітньою історією, дослідники не мають певності щодо її побутування.

«Мотанка» як назва народної ляльки не відома дослідникам народної іграшки, побуту та етнографії дитинства (Олександр Найден, Марко Грушевський), натомість у їхніх працях ідеться про вузликову ляльку. Так само слова чи об'єкта з назвою «мотанка» не знайти в словниках минулого (Бориса Грінченка, Етимологічному). І хоча мотанку подають часто за атрибут, якому сливень тисячі років, проте дослідники ХІХ—ХХ ст. його не фіксують, хоча мали б, якби він був аж таким відомим і поширеним.

Якими ж насправді були народні ляльки минулого? Їх виготовляли з глини, деревини, рослинних матеріалів, сиру чи тіста, брали й тканину. Голок і ножиць під час виготовлення переважно не використовували. Часто тканинних ляльок, якими могли б гратися діти, просто зав'язували вузлом, щоби за потреби іграшку можна було перетворити на хустку.

Сучасних мотанок наділяють обереговими, захисними властивостями й часто виготовляють із хрестами на обличчі. Такі декоративні елементи народних іграшок не були поширені на всій території України, вони трапляються лише на Середній Наддніпрянщині та в деяких районах Слобожанщини. Більшість ляльок не мали хрестів. Проте існують артефакти з намальованими обличчями.

Нині мотанка набула нової сили й побутування. Ляльками-оберегами діти обдаровують воїнів, аби ті відчували тепло їхніх долоньок і знали, заради кого воюють. Мотанці присвячена потужна серія робіт Марти Пітчук. Перша антологія української жіночої драматургії — «Мотанка». Метал-гурт МОТАНКА з однойменною платівкою. Міжнародний мистецький фестиваль «Motanka»...

Навіть якщо нинішній образ мотанки є сконструйованим на основі інформації про народних ляльок, то головне не те, чим він (не) був *колись*, а чим він є *тепер*. Сучасний фольклор, міська легенда, прадавній символ, потужний оберіг — для кожного мотанка набуває різного значення. Уявлення і знання різняться залежно від джерела походження, допитливості та досвіду шукачів цих знань. Незалежно від бажання деконструювати цей образ, він і далі набуває суб'єктності й ваги. Цей образ увійшов у сучасну народну культуру, а життєдіяльність цієї міської легенди є викликом на запит власних цінностей, коли автентичні виявляються недостатньо популяризованими, а фейки заміщують їх у цій площині.

«Мотанка», яку ви тримаєте в руках, зв'язала історії про жіночий досвід проживання війни та про неймовірну міць, яка проявляється за особливих обставин. Тут переплелися фентезі, магічний реалізм, стимпанк, ба навіть постапокаліпсис. Історії містичні й фантастичні, у них закладено чимало з наших віковичних вірувань, їхній світ сконструйовано так, щоби підкреслити силу, яка жене ворога, перемелює його та створює нові світи. У них утілилися образи жінок, які виявляють у собі надзвичайні здібності долати загарбників, оберігати тих, кого люблять, та захищати свій світ, і вони неодмінно запам'ятаються читачам.

*Редакція Vivat
Науковий коментар Марії Курячої*

Тамара Горіха Зерня

ПОТЯГ

Мені завжди здавалося, якщо вона покладе око на мого Васю, а Вася побіжить за нею ось так, за помахом пальця. Дурна думка, узагалі нелогічна, я не розумію, звідки вона взялася. І Вася ніби не давав приводів. Може, навіть якби він ось це прочитав, мені стало б соромно. Крім того, у неї є свій Вася, тільки Вова. Худий, маслатий, мовчазний, усе зиркає з-під лоба. На холери їй мій? А от причепилося і сидить скабкою, дзвенить над вухом, торохкотить віддалено, ніби потяг за селом, — так ніби не чуєш, але постійно знаєш, що він там є.

Я спостерігала, як вона підводиться з-за столу у своїх ідеальних костюмах, як заварює каву, як тримає цигарку, — і сповнювалася неприязні. Вона навіть палила якимось так,

ніби в будь-який момент готувалася штрикнути недопалком в око. Ця жінка точно дралась у школі, може, у якійсь підлітковій банді, і за це я її не любила ще більше. Я ж бо жодного разу нікого не вдарила.

Студенти за нею бігали табунами — і на перекур, і на заняття. Я бачила, як вони розчаровано сприймали випадкові заміни, коли мені доводилося провести замість неї лекцію чи семінар. Я програвала у прямому порівнянні, та й в опосередкованому теж, що вже говорити, тому відчитувала матеріал швидко, не підводячи очей, поспіхом ковтаючи слова, так, щоб за писанням конспектів у них не було часу на коментарі. У такі дні я мимохіть чи то вбиралася в довжелезний кардиган, чи то накидала хустку, обмотувалася в кілька шарів і з дому здавалася собі елегантною та трошки загадковою, а вже в холі інституту бачила копицю на ніжках і втішала себе тим, що принаймні я копиця з багатим і глибоким внутрішнім світом. «А ще широким», — підказував мій внутрішній світ.

Не скажу, що на роботі ми багато спілкувалися. Так, перетиналися час від часу на виході з аудиторії. Бували дні й тижні, коли ми не бачилися, і тоді мені дихалося вільніше. А бувало так, що дівчата затилювали мене в інститутський басейн на модну тоді аеробіку, а вона там плавала на сусідній доріжці. І от ми стрибали, місили воду поролоновими гантелями, робили велосипед і ножиці, а вона все плавала і плавала, плавала і плавала. Наче акула.

Я тоді остаточно переконалася, що спорт — не моє. Жоден сантиметр мого тіла не зайвий, хай усі вони лишаються при мені, і, обираючи між дриганням ногами в холодній воді й теплим ліжечком, я оберу своє ліжечко. А на зекономлені гроші краще тортик куплю.

Тим більше, Вася ніколи не заїкнувся, що йому не подобаються мої параметри. «Коханий, подивися, так добре?» — «Добре». — «А ось так?» — «І так добре». Я, бувало, напускалася на нього: «Що ж ти за Морозко таке? Ну гримни якось, ну скажи чесно, не може ж такого бути, щоб і ці валики на боках, і ось ці стегна, і ось цей целюліт тобі подобалися. Вася, ти хоч знаєш, що таке целюліт?». А він тільки сміється та ще як ущипне за целюліт, трохи боляче.

Ну а в лютому і мій Вася, і її не-Вася опинилися в одному підрозділі. Воно і не дивно: тоді всі наші в одне терео записалися. Як уже вони там служили, чи здружилися між собою, не знаю, а ми з нею вимушено всілися в одному човні. «Ну як твій?» — «Нормально, дякую. Твій що?» — «Нічого, терпимо». І так щодня, вранці й увечері, як отченаш.

Вона до нього кілька разів з'їздила, і від фото, на яких він весь такий тактикульний і засмаглий, а вона під його рукою — маленька, делікатна й невимовно щаслива, мені ставало сумно. Вася фоток майже не слав і мені приїжджати заборонив. «Не хочу, — каже, — відволікатися, ти мені заважатимеш. Мені треба бути зібраним, тут відповідальна робота, я не можу піддаватися емоціям. Ти в безпеці, у тебе є їжа й дах над головою, мені більше не треба знати».

«Так, сер. Йес, сер», — подумки відповіла я. Поплакала, звісно, та й досі плачу. Заблокувала його спересердя в телефоні, але вистачило мене ненадовго, за кілька хвилин блокування зняла, він нічого й не помітив.

Психолог, до якого ми сходили з дівчатами, сказав, що так і має бути. Що емоції на фронті — це зло, і що, трапляється, хлопець так от із нареченою поговорить, рознервується, а тоді підводиться на повен зріст в окопі, і його

застрелюють. Ну або забуває ріжок на нервах зарядити чи там гранату спіймати.

Я не хотіла, щоб Вася забував ловити гранати, тому стала в розмовах дуже обережною. Ото як відпише, я відповідаю, а як ні, то ні, сама не наярюю. А коли подзвонить, то все на погоду розмову переводжу. Він аж прохопився якимось: «Ти в мене як прогноз погоди стала: усі градуси й опади фіксуєш, і швидкість вітру. Не дружина, а барометр».

«Нічого, Васю, ти, головне, не нервуйся, — кажу. — Бережи свої емоції».

По-моєму, його пройняло.

Це було в червні, уже ближче до іспитів. Після тієї нашої розмови я поїхала на роботу, і тут вона мене підстергла в коридорі та вчепилася у плече, наче кігтями. «Твій давно дзвонив?» — «Учора, а що?» Виявляється, її чоловік дзвонить щодня двічі, а то й тричі на день, а це з ним нема зв'язку уже двадцять годин.

Я набрала Васю, він не відповів. Буває, у них нестабільне покриття, іноді випадають на деякий час. «Ні, мій мене завжди про таке попереджає». — «Ну послухай, у нас війна. Не завжди можна попередити, там ситуація постійно змінюється. Хочеш, набери його командира». — «А в тебе що, є його телефон?»

Ну привіт, а в тебе що, нема? Усе в окремому файлі: дані командира, контакти хлопців з відділення, копія присяги, наказ про переведення у військову частину з номером і назвою підрозділу, інші документи, флешка з фотографіями.

— А фотографії на флешці навіщо?

— Якщо доведеться шукати зниклого безвісти.

Вона відійшла на кілька кроків і закурила.